

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ВІКТОР ВІКТОРОВИЧ ШЕМЧУК

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ
ЯК ФУНКЦІЯ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

МОНОГРАФІЯ

Київ
Видавництво Ліра-К
2020

УДК 342.5: 351.862.4

Ш 18

*Рекомендовано Вченою радою
Таврійського національного університету
імені В. І Вернадського
(протокол № 2 від 2.10. 2019 року)*

Рецензенти:

Олександр Тихомиров, доктор юридичних наук,
професор

Інна Берназюк, доктор юридичних наук, доцент

Володимир Нестерович, доктор юридичних наук,
доцент

Шемчук В. В.

Ш18 Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасних держав: порівняльно-правовий аналіз: монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 352 с.

ISBN 978-617-7910-41-0

Монографію присвячено дослідженню теоретичних і практичних питань забезпечення інформаційної безпеки як функції сучасних держав. На основі порівняльно-правового аналізу міжнародно-правових актів та національного законодавства України, зарубіжного законодавства і досвіду виокремлено ряд моделей забезпечення інформаційної безпеки, а також їх особливості. Сформульовано пропозиції та рекомендації щодо удосконалення забезпечення інформаційної безпеки Української держави в умовах євроінтеграції, інтервенції та розвитку глобального інформаційного простору.

ISBN 978-617-7910-41-0

© Шемчук В. В., 2020

© Видавництво Ліра-К, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	8
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА, ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ	12
1.1. Генеза наукових досліджень інформаційного суспільства та інформаційної безпеки	12
1.2. Аналіз підходів до вивчення функцій держави у сучасних умовах.....	39
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ	71
2.1. Інформаційна безпека: поняття і правова природа. Інформаційна безпека держави та інформаційна війна	71
2.2. Співвідношення інформаційної безпеки з деякими іншими видами безпеки	92
2.3. Принципи забезпечення державою інформаційної безпеки	111
2.4. Особливості правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки як однієї з найважливіших функцій держави	121
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ	142
3.1. Європейська модель забезпечення інформаційної безпеки сучасних держав	142

3.2. Американська модель забезпечення інформаційної безпеки сучасних держав	169
3.3. Азійська модель забезпечення інформаційної безпеки сучасних держав	200

РОЗДІЛ 4. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ.....

РОЗДІЛ 4. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ.....	224
---	------------

4.1. Механізми забезпечення інформаційної безпеки держави: теоретичний та законодавчий виміри.....	224
4.2. Загрози інформаційній безпеці: проблеми визначення та подолання.....	243
4.3. Проблеми і напрями удосконалення нормативно- правової складової механізму забезпечення інформаційної безпеки української держави	253
4.4. Інституційна складова забезпечення інформаційної безпеки української держави та її удосконалення в сучасних умовах	274

ВИСНОВКИ	297
-----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	305
---	------------

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ACERT – Армійський центр реагування на загрози інформаційної безпеки США;

ANSSI, Agence nationale de le sécurité des systèmes d'information – Національне агентство безпеки інформаційних систем Франції;

BSI, Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik – Федеральне відомство з безпеки в сфері інформаційних технологій Німеччини;

CSA, Conseil supérieur de l'audiovisuel – Вища рада аудіовізуальних засобів;

CISA, The Cybersecurity and Infrastructure Security Agency – Агентство з питань кібербезпеки та безпеки інфраструктури» США;

CNIL, Nationale Informatique et Libertés – Національна Комісія захисту даних та свобод;

COSSI, Centre Opérationnel de la Sécurité des Systemes d'Information – Оперативний центр безпеки інформаційних систем Франції;

Cyber-AZ, Cyber-Abwehzentrum – Національний центр кіберзахисту Німеччини;

DINUM, La direction interministérielle du numérique – Міжвідомче управління з цифрових технологій;

DISA, Defense Information Systems Agency – Агентство оборонних інформаційних систем (Міністерства оборони США;

DISIC, Direction interministerielle des systemes d'information et de communication – Міжвідомчий директорат з питань інформаційних систем та зв'язку;

DDM, Direction du developpement des medias – Директорат з розвитку засобів масової інформації;

ENISA, European Network and Information Security Agency – Агентство Європейського Союзу з питань кібербезпеки;

FISMA – Федеральний закон США «Про управління інформаційною безпекою» 2014 р.;

GDPR, General Data Protection Regulation – Загальний регламент про захист даних;

JTF-CNO1, Joint Task Force for Computer Network Operations – Об'єднаний центр забезпечення роботи комп'ютерних мереж США;

MISO, Military Information Support Operations – військові операції;

NCCIC – Національний центр кібербезпеки та інтеграції комунікацій США;

NIS, Network and Information Security Directive – Директива мережевої та інформаційної безпеки;

NIST – Національний інститут стандартів і технологій США;

NPPD, National Protection and Programs Directorate – ініціатива Національного захисту та управління програмами;

NSA / CSS – Агентство національної безпеки/ Центральна служба безпеки США;

NSC – Рада національної безпеки США;

OMB, Office of Management and Budget – Офіс управління та бюджету США;

SGDSN, Secretariat general de la defense et de la securite nationale – Генеральний секретаріат оборони та національної безпеки;

SGG, Secretariat general du gouvernement – Генеральний секретаріат уряду Франції;

US-CERT, Computer Emergency Response Team – Команда екстреного реагування на кіберінциденти США;

АРК – Автономна Республіка Крим;

ВКРЕ – Всесвітня конференція з розвитку електровз’язку;

ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності;

ВСІТ – Всесвітній конгрес інформаційних технологій;

ГА ООН – Генеральна Асамблея ООН;

ГП – Глобальна інформаційна інфраструктура;

Держспецзв’язку – Адміністрація Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України;

ЄвроДІГ – Європейський регіональний форум з управління Інтернетом;

ЄКПЛ – Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод;

ЄС – Європейський Союз;

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;

ЗМІ – засоби масової інформації;

ЗМК – засоби масової комунікації;

ІБ – інформаційна безпека;

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології;

ІО – інформаційні операції;
Інфосфера – інформаційна сфера;
Кабмін, Уряд – Кабінет Міністрів України
Кібербезпека – кібернетична безпека;
КК України – Кримінальний кодекс України;
КНР – Китайська Народна Республіка;
Мінцифри – Міністерство цифрової трансформації України;
Міин'юст – Міністерства юстиції України;
Міносвіти – Міністерство освіти і науки України;
ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі;
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ПАРЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи;
РЄ – Рада Європи;
РНБО – Рада національної безпеки і оборони України;
РФ – Російська Федерація;
Роскомнагляд – Федеральна служба по нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій РФ;
СБУ – Служба безпеки України;
СНД – Співдружність незалежних держав;
Стратегія – Стратегія національної безпеки України, введена у дію Указом Президента № 287/2015 від 26.05.2015 р.;
США – Сполучені Штати Америки;
ФБР – Федеральне бюро розслідувань США;
ФКК – Федеральна комісія з комунікацій США;
ФУІ – Форум з управління Інтернетом;
ЦГДІ – Цільова група з дослідження Інтернету;
ШОС – Шанхайська організація співробітництва;
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань науки, культури і освіти.

ПЕРЕДМОВА

Розвиток Світу – еволюція сучасних суспільств, держав, міжнародних організацій і всього світового співтовариства неможливий і вже практично не уявляється без інформаційно-комунікаційних технологій, Інтернету, соціальних мереж, месенджерів, тощо. Вони сприяють оперативному пошуку, накопиченню, обробленню, поширенню та збереженню величезних масивів інформації, збереженню її конфіденційності, впорядкуванню доступу до неї, але навіть і їх потужності обмежені. Не завжди вдається належним чином захистити власне інформацію, суб'єктів інформаційних відносин, гарантувати інформаційну безпеку на національному, наднаціональному чи міжнародному рівнях. Внаслідок цього виникають різного роду конфлікти, у тому числі збройні протистояння міжнародного і неміжнародного характеру, інформаційні та гібридні війни, інші форми спротиву і протидії.

Безумовно, держави взяли на себе зобов'язання щодо попередження і протидії загрозам і викликам, порушенням прав людини і громадянина в інформаційній сфері, забезпечення доступу до інформації у різних галузях, розвитку інформаційної інфраструктури.

Конституційна та інша законодавча регламентація функцій держави, функціонально-компетенційних характеристик відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні підкреслюють важливість таких напрямів суспільної діяльності як захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, додержання критеріїв безпечної екології екологічної і підтримання екологічного балансу на території України, збереження генофонду нації та Українського народу і т. д.

Водночас таке широке коло завдань та обов'язків держави потребує не лише належного правового врегулювання, а й ефективних механізмів їх реалізації, моніторингу та системного удосконалення. Це звісно, неможливо забезпечити без ґрунтовної теоретичної основи, науково-експертної діяльності, імплементації до національного законодавства існуючих міжнародних норм та стандартів, вивчення та впровадження кращого із відповідного зарубіжного досвіду.

Слід зазначити, що згідно зі ст. 17 Конституції України забезпечення інформаційної безпеки визнано однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу. При цьому покладення обов'язків та відповідальності на народ теж змушує до створення певних умов з боку держави, включаючи її правотворчу, правозастосовну, правовиховну та інші види діяльності.

Хоч в Основному законі нашої держави не згадується інформаційне суспільство, інформаційна політика, форми і методи реалізації функції забезпечення інформаційної безпеки, однак загалом вже прийнято значну кількість нормативно-правових актів України у даній сфері, визначено об'єктно-суб'єктний склад механізму її регулювання та здійснення.

Інформаційна сфера та усі її складові, включаючи функцію забезпечення інформаційної безпеки, не є новими явищами політико-правової дійсності, вітчизняної і зарубіжної науки. При цьому, як демонструють сучасні реалії, тут досі існують прогалини правового регулювання, колізії, виникають протистояння і перешкоди.

Такі тенденції і закономірності характерні не лише для національного процесу реалізації свободи інформації, розвитку інформаційного суспільства, впровадження системи інформаційної безпеки в Україні, вони притаманні й багатьом іншим державам, є розповсюдженими на усій міжнародній арені.

Дана ситуація змушує науковців звернутись до вивчення проблематики забезпечення інформаційної безпеки як функції сучасних держав.

Такий напрям досліджень, на наш погляд, завжди буде актуальним, адже інформаційна сфера є вкрай динамічна і, разом з тим, вразлива. Фактично усі суб'єкти правовідносин користуються її можливостями, що покладає певні обов'язки, проте не всі складові цієї сфери врегульовані належним чином. Загалом у віртуальному цифровому просторі – без жодних кордонів, вкрай складно гарантувати інформаційну безпеку особи, сім'ї, суспільства, держави, а відтак і міжнародну інформаційну безпеку в цілому.

Отже, метою нашої монографії є комплексне дослідження проблеми забезпечення інформаційної безпеки як функції сучасних держав, ґрунтуючись на теоретичних основах,

конституційних та інших правових засадах регулювання і реалізації даної функції в Україні та інших державах, задля визначення певних особливостей, стану забезпечення такого регулювання, його удосконалення і реалізації в сучасних умовах.

Наразі основоположні визначальні категорії інформації, інформаційного суспільства, інформаційної політики, інформаційної безпеки, інформаційних прав людини та громадян потребують глибинного та адекватного осмислення, розкриття їх соціально-правової природи. Вивчення доктринальних і нормативних джерел дозволяє прослідкувати їх генезу, співвідношення інформаційної безпеки з деякими іншими видами безпеки, однопорядковими чи суміжними категоріями. Поряд з цим, аналіз підходів до вивчення функцій держави у сучасних умовах демонструє їх багатогранну і різновекторну спрямованість, специфіку інформаційної функції держави та інформаційної функції органів держави, функції забезпечення інформаційної безпеки держави, поряд з інформаційною функцією права тощо.

Важливим є привернення уваги до правових засади регулювання функції забезпечення інформаційної безпеки держави на національному і міжнародному рівнях. Також повноцінне її вивчення змушує виокремити поняття і складові механізму забезпечення інформаційної безпеки держави, зокрема, нормативно-правовий та інституційний його виміри, загрози інформаційній безпеці Української держави та шляхи їх подолання.

Власне зарубіжний досвід реалізації функції забезпечення інформаційної безпеки держав, насамперед у своїй європейській та американській моделі, демонструють найбільш успішні практики. Водночас як азійська модель забезпечення інформаційної безпеки, у порівнянні з моделями інших сучасних держав, є найбільш своєрідною та нестандартною.

У роботі акцентується увага на певних проблемах, пов'язаних з функцією забезпечення інформаційної безпеки держав, сформульовано висновки і пропозиції стосовно удосконалення її правового регулювання та реалізації в умовах реформ в Україні, а також у процесі євроінтеграції, інтервенції та глобалізації. Від успішних результатів у сфері інформбезпеки у значній мірі залежать роль і місце нашої держави в світовому порядку денному, усталеному глобальному інформаційному просторі, залежить

рівень захисту національних інформаційних інтересів, нашого інформаційного суверенітету, прав та інтересів людини і громадянина.

Автор сподівається, що матеріал монографії сприятиме подальшому вивченню різноманітних аспектів функції забезпечення інформаційної безпеки держави, залученню до наукових дискусій у даному напрямі представників різних галузей сучасної науки, з огляду на міждисциплінарну і міжгалузеву природу досліджуваних явищ.

РОЗДІЛ 1.

ДОКТРИНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА, ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

1.1. Генеза наукових досліджень інформаційного суспільства та інформаційної безпеки

Широкий спектр відносин, що визначають предмет та об'єкт нашого дослідження, змушує проаналізувати основні наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних учених стосовно розвитку інформаційного суспільства, інформаційної безпеки у контексті розвитку національної безпеки, її різновидів, а також функцій держави та відповідних нормативних, інституційних механізмів їх забезпечення.

Відзначимо, що в останні роки поживався інтерес до даної проблематики. Це стало особливо помітно на тлі загострення глобального протистояння супердержав, реальної військової загрози територіальній цілісності України, непорушності її державних кордонів, непохитності її конституційного ладу, загрозам національній безпеці через військову інтервенцію, війни з Росією та анексією останньою значної частини української території. Це знайшло своє відображення у значній кількості наукових досліджень, результатом яких є надруковані праці вчених різних галузей сучасної науки.

Так, агресія Росії відновила науковий інтерес українських вчених до теми гібридної війни (А. Дорошкевич, В. Горбулін, О. Жайворонок, О. Литвиненко, Є. Магда, С. Максимов, Г. Сасин, Т. Черненко, Г. Яворська та ін.), інформаційних війн та інших форм інформаційного протиборства (В. Алещенко, В. Бебек, Ю. Горбань, І. Грабчук, Р. Гула, Д. Коваль, С. Любарський Я. Малик, Г. Почецов, В. Сербін, Є. Скулиш, О. Сивак, П. Ткачук, В. Хорошко, О. Щурко та ін.), проблем інформаційної безпеки в Україні (О. Баранов, О. Довгань, Д. Безуглий, І. Боднар,